

**JEROEN
DIJSSELBLOEM**

**DE
ONDERWIJS-
FAMILIE**

2021 Prometheus Amsterdam

© 2021 Jeroen Dijsselbloem
Omslagontwerp Studio Monty
Foto omslag Josha Dijsselbloem
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4897 3

Opa Visser

Een leven met de ambachtsschool, tot de Mammoetwet

Het onderwijsverhaal van mijn familie begon ruim honderd jaar geleden wanneer mijn opa Visser, de vader van mijn moeder, begint aan zijn leven in het onderwijs. En een leven voor het onderwijs. Zijn verhaal is ook het verhaal van de ontwikkeling van het beroepsonderwijs in Nederland.

Hij begon er als leerling in 1916 en verliet het beroeps-onderwijs pas in 1969, toen hij met pensioen ging.

Wim Visser werd geboren in augustus 1904, als zoon van Jacobus Visser en Helena Withagen en broertje van twee zussen. Zijn enige broertje overleed op vijfjarige leeftijd in 1907. Zijn vader was kleermaker, zijn moeder had een winkel aan huis in de Koepeldwarsstraat in Bergen op Zoom. In 1922 verhuisde het gezin naar de Lievevrouwestraat 42, een zestiende-eeuws pand, woonhuis met winkel. Mijn overgrootmoeder verkocht daar textiel en manufacturen.

Wim ging in 1910 voor het eerst naar school. School was nog een breed begrip in die tijd. Er was een grote variatie in

aard en kwaliteit van de scholen. Sinds de zestiende eeuw was er enige structurering in hoog en laag onderwijs in ons land, wat overigens niets te maken had met de leeftijd of het objectieve niveau van de leerlingen. Het hoge onderwijs werd in de steden gegeven door Latijnse scholen die toegang gaven, althans voor de bevoorrechte jongens, tot een vervolgopleiding. Zogenaamde Nederduitse scholen verzorgden het lage onderwijs, veelal bedoeld als eindonderwijs. Men kon aanvulling krijgen op een 'Franse' school die, naarmate Latijn minder belangrijk werd, in de achttiende eeuw geleidelijk in belang toenam. 'De Franse scholen waren nuttig, de Latijnse scholen boden status,' zoals Piet de Rooy het omschreef in zijn *Een geschiedenis van het onderwijs in Nederland*. De oprichting van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in 1784 gaf een impuls aan de discussie over onderwijsverbetering. Kort na de komst van de revolutionaire Fransen in 1795 werd er in de Bataafse republiek een commissie ingesteld om een Plan voor Nationaal Onderwijs te ontwerpen. Het lage onderwijs werd lager onderwijs. Onderwijs werd een taak van de nieuwe 'eenheidsstaat'. Daartoe werd in 1800 al een onderwijsinspectie opgericht. Onderwijs en opvoeding waren beide van groot belang, het ging om vorming van de complete persoonlijkheid, oftewel 'Bildung,' zoals Humboldt het in zijn plan voor het Duitse onderwijs in 1810 noemde. Veel van die idealen, de gedroomde onderwijsvernieuwingen van die tijd, stuiten op de werkelijkheid van tradities en de grote variatie aan scholen, veelal particulier, die mochten blijven bestaan. Het was vrij eenvoudig de schoolwet van 1806 te omzeilen. Het aantal scholen nam wel snel toe, van circa drieduizend rond 1800 naar 4600 aan het einde van de eeuw. En de klassen werden veel voller, waardoor klassikaal onderwijs noodzakelijk werd. Ten tijde van de invoering van de leerplicht

volgde circa 90 procent van de kinderen een vorm van lager onderwijs. De wettelijke leerplicht in 1900 zorgde dat de overigen ook naar school gingen en maakte het mogelijk het grote schoolverzuim aan te pakken.

Mijn opa begon in 1910 op de 'School van Brogtrop', zo genoemd naar het schoolhoofd Jan Brogtrop (junior), in de Engelsestraat in Bergen op Zoom. Het pand waar de school in was gevestigd heet De Grootte Toelast. Brogtrop woonde zelf naast de school en had ook leerlingen op internaat die hij opleidde voor de handel. Deze school was voortgekomen uit de armenschool van de katholieke Vincentiusvereniging, opgericht in 1850. Het gemeentebestuur gaf toen toestemming tot de stichting van een armenschool vanwege 'het belang om een groot getal jongens door gepast onderwijs tot zedelijkheid en godsdienst op te leiden'. Een aantal onvermogene kinderen konden daar kosteloos onderwijs krijgen via de gemeente. In 1861 nam Jan Brogtrop (senior) de school over, sloot de armenschool en ging schoolgeld vragen. Vooruitlopend op de onderwijswet van Thorbecke werden in die tijd nieuwe openbare scholen opgericht waar voortaan ook de 'min- of onvermogene' kinderen terechtkonden. Ondanks het mandement van de bisschoppen van 1868 waarin zij de katholieken opdroegen te ijveren voor bijzondere scholen, was in 1900 het openbaar onderwijs in leerlingenaantallen tweemaal zo groot als het katholieke onderwijs van Bergen op Zoom. Het katholieke schooltje van Brogtrop was klein gebleven; in 1896 telde het circa zeventien interne en zestien externe leerlingen.

Ook Willem Asselbergs, bekend geworden als schrijver Anton van Duinkerken, ging hier vanaf 1909 naar school, een jaar voor mijn opa. Van Duinkerken beschrijft in zijn

Brabantse herinneringen hoe zij de eerste schooldag in een rij van school naar de kerk op de Markt gingen om het schooljaar te beginnen met een mis voor de Heilige Geest. ‘Wij als kleintjes achteraan onder geleide van mijnheer Rampart.’ Zijn herinneringen gaan terug naar verassend creatieve didactische methodes. ‘Weet ik weinig meer over het lezen en schrijven op school, niets over het rekenen, des te beter heb ik de lessen in aardrijkskunde en geschiedenis onthouden. Op het bord stond de plattegrond van onze klas. Hier zijn we mee begonnen: de deur, de vensters, de kachel, de pupiter (lessenaar, 1D), de banken met onze plaatsen en de lijnen van de wandeling, die onze meester maakte om van zijn plaats op de pupiter bij de bank van Frie Jordans achter in de klas te komen. Bij een volgende les stond de plattegrond van de school op het bord, toen die van de Engelsestraat en omgeving, daarna de plattegrond van de stad. Wij hebben op die manier kaart leren lezen.’”

Mijn opa Wim startte een jaar later bij Brogtrop. Het schoolgeld dat betaald moest worden, vroeg veel van zijn ouders maar hij was na het overlijden van zijn broer nog de enige zoon in huis. Hij was, aldus zijn moeder, nog maar een teer ventje. Hij was duidelijk een serieuze leerling en volgens zijn oudste zus ‘een heel rustige jongen die na zijn werk en eten meteen naar boven ging om te studeren.’ Op zijn eerste rapport van de lagere school stond een 10 voor lezen en een 9 voor rekenen. Op de negen rapporten die bewaard zijn gebleven stond, op één 8 na, steeds een 9 of 10 voor vlijt. Zijn slechtste vak was opvallend genoeg tekenen, waarvoor hij

* Van Duinkerken ontving in 1960 de Constantijn Huygensprijs en zes jaar later de P.C. Hooft-prijs.

zessen en zevens haalde. Juist dat zou later zijn talent blijken.

Vanaf de vierde klas kregen de kinderen ook Franse les, waarvoor mijn opa rapportcijfers 8 en 9 haalde. De school deelde prijzen uit, iets waar latere pedagogische visies zich tegen keerden. Opa kreeg in zijn zesde leerjaar de eerste prijs voor catechismus. De prijs was *Een beknopt overzicht van de Bijbelsche geschiedenis*; voor de zekerheid.

Aan het einde van de lagere school raadde het schoolhoofd opa's vader aan om zijn zoon te laten doorleren, liefst naar de hbs, omdat hij zo'n goede leerling was. Maar daar kwam niks van in. Nee, 'da's allemaal niks; hij moet een vak leren', aldus zijn vader. En dus werd het de ambachtsschool.

Waar tegenwoordig ouders op het vinkentouw zitten om hun kinderen met een zo hoog mogelijk schooladvies de basisschool te laten verlaten, was dat in mijn opa's tijd wel anders. 'Een vak leren' was voor veel ouders al een hele ambitie en bood uitzicht op het zelfstandig je brood kunnen verdienen.

Rangen en standen speelden hier ook zeker een rol. Doorleren was in de generatie vóór mijn opa nauwelijks aan de orde, dat was voor de kinderen van de hoge heren. Later zou mijn opa zijn kleinkinderen allemaal enorm stimuleren om hun best te doen op school, zodat ze konden doorleren.

Overigens heeft mijn opa in zijn verdere leven ook steeds doorgeleerd. In de avonduren diploma's bijhalen was in mijn familie doodgewoon. Maar eerst zou Wim Visser naar de ambachtsschool gaan. Er waren drie keuzes: timmeren, smeden-bankwerk en elektrotechniek. Elektrotechniek was toen een nieuw vak; de nv Philips was pas kort daarvoor opgericht. Maar het werd timmeren. Van de 33 jongens die in

1916 met mijn opa aan de ambachtsschool begonnen, kozen er slechts vijf voor timmeren, van wie er drie met een diploma de eindstreep haalden.

Het was in die tijd helemaal niet ongebruikelijk om ouders aan te spreken op de verplichtingen die zij aangingen, wanneer zoonlief de ambachtsschool betrad. In het reglement van veertien artikelen stond vetgedrukt: 'De ouders of verzorgers verbinden zich hunne zonen of pupillen den geheele driejarige cursus te laten volgen.' Graag met handtekening van vader inleveren. De kinderen moesten 'behoorlijk gekleed en rein ter school komen en in de lokalen steeds van een werkkieel zijn voorzien. Zij ontvangen bij het ter school komen een werkkieel, naar dat model moet steeds een tweede kieel worden gemaakt. Zij krijgen alle leermiddelen en gereedschappen van de school kosteloos ten gebruike. Zij zijn verplicht zichzelf aan te schaffen de noodige kleine tekeningereedschappen, passerdoos volgens opgegeven model, potlood, punaises, gomelastiek, schoolschriften en een zakmes.' Dat laatste, het dragen van een mes, zou nu aanleiding zijn voor een langdurige schorsing van school.

Voor mijn opa was de start van de ambachtsschool niet makkelijk. Zijn cijfers vielen in het begin erg tegen, vergeleken met de hoge scores die hij op de lagere school had gehaald. Misschien was de weigering van zijn vader om hem naar de hbs te laten gaan een grote teleurstelling geweest. Hij is in die eerste periode ook veel ziek. Het rapport van oktober 1916 vermeldt: 'Moet zich geducht inspannen.' Mijn overgrootvader tekende het rapport consciëntieus elk kwartaal. In maart 1919 haalde hij zijn diploma met keurige cijfers, vastgelegd in de 'Staat van Vordering, IJver, Gedrag en Schoolverzuim'. In het laatste jaar ging het nog maar om vijf vakken. Meet-

kunde, materialenkennis, elementair lijn- en vaktekenen, elementair vormtekenen, en praktijk. Het diploma vermeldt verder onder andere: 'Vaktekenen: zeer goed.'

Wat opvallend is, is dat mijn opa tegelijkertijd nóg een school deed. Hij volgde de burgeravondschoon, een driejarige cursus met voornamelijk technische vakken maar ook boekhouden. Hij haalde er goede cijfers en na drie jaar, ook in 1919, zijn diploma. Hiermee werd opa toegelaten tot de vierde klas van de Gemeentelijke Tekenschool, oftewel de Gemeentelijke Nijverheidsavondschoon. Het getuigschrift dat hij aan deze school het onderwijs in Bouwkunde met 'goeden uitslag' had gevolgd, kreeg hij op 3 april 1922 uitgereikt.

De school was zes dagen in de week, acht lessen per dag. Vijf dagen na het verlaten van school, op veertienjarige leeftijd, ging hij aan het werk. Eerst als timmerman in dienst van aannemer André van Loon en bij de firma De Vos. Later als bouwkundig tekenaar en opzichter voor architect Quirinus Horsten en architect Frans Rampart. Zo tekende hij aan de nieuwe ijzergieterij van Asselbergs aan de Parallelweg maar ook de slagerij-winkel-bovenwoning aan de Noordsingel 31 voor de familie Van den Boom was van zijn hand. Zo ontmoette hij mijn oma, Nelie van den Boom.

In die tijd volgde hij schriftelijke cursussen van het Polytechnisch Bureau te Arnhem. Onder andere Bouwkundig tekenaar en Bouwkundig opzichter. Hij studeerde voor architect, tot het examen daarvoor flink verzwaaard werd met veel meer wiskunde. Ondanks de bijlessen van zijn toekomstige zwager Nol van den Boom, vond hij voor zichzelf dit niveau te hoog gegrepen.

Vanaf eind 1928 gaf hij, naast zijn werk, les aan de Ge-

meentelijke Nijverheidsavondschool en drie jaar later stapte hij definitief over naar het onderwijs en werd leraar aan de ambachtsschool. Rampart zag hem met lede ogen vertrekken: 'Hij heeft zich gedurende die tijd doen kennen, als een zeer plichtsgetrouw en bekwaam opzichter-teekenaar.' Voordat hij de overstap maakte, haalde hij in 1928 'de akte van bekwaamheid tot het geven van onderwijs in het timmeren aan scholen voor lager en die voor middelbaar nijverheidsonderwijs'. In 1930 volgde de akte voor 'Bouwkunde, Bouwkundig teekenen en Materialenkennis voor de Bouwkunde'. In 1932 kreeg hij zijn eerste vaste aanstelling als leraar timmeren, tekenen en bouwstoffen.

In 1937 werd de Nijverheidsavondschool samengevoegd met de ambachtsschool. Voor opa had het geen gevolgen, hij had en hield een vaste aanstelling. In 1939 wilde hij aan huis les gaan geven, maar daarvoor moest je in die tijd nog in Den Haag toestemming vragen. Deze werd hem verleend door de onderwijsinspecteur namens minister Schrieke 'mits zijn werk in geen enkel opzicht werd geschaad'. Hij leidde thuis onder meer op voor bouwkundig opzichter.

Over de periode 1940-1946 bevindt zich helaas niets in mijn opa's archief. Vlak bij de school van opa, waar de weg de beek De Zoom kruiste, is hevig gevochten. De Zoom vormde een natuurlijke barrière en de school lag direct in de vuurlinie. Uit het dagboek van Jo Huijsmans, de oudste dochter van de directeur van de ambachtsschool en zelf onderwijzeres, kennen we fragmenten van het verhaal. Uit haar notities van 4 september 1944, een dag voor Dolle Dinsdag: 'De hbs, lagere scholen en onze Nijverheidsschool staken voor onbepaalde tijd. Pa staat in beraad maar een beslissing wordt tegen half-twee geforceerd: twee geweldige explosies – veel gerinkel

van glas. De kruitmagazijnen van de Wilhelminakazerne zijn de lucht in gegaan. De voorgevel van onze school heeft 27 ruiten als slachtoffer te betreuren.'

Na de oorlog zou alles snel veranderen. Voor de nieuw op te richten ambachtsschool van Gemert werd een directeur gezocht. Gemert, gelegen aan de rand van de Peel, had voor de oorlog geen voortgezet onderwijs. In 1939 beloofde de NCB, de Brabantse boerenorganisatie, aan Gemert een landbouwschool, maar de oorlog gooide roet in het eten. Pas in 1946 zou die school er komen. Zowel de ambachtsschool als de landbouwschool waren voor jongens bedoeld. Voor meisjes was er sinds 1920 al een R.K. Volkskook- en Huishoudschool waar ze werden voorbereid op huishoudelijk werk. In 1935 volgde de Landbouwhuishoudschool, behalve voor boerenmeisjes ook voor arbeidersmeisjes, maar de laatste kwamen niet omdat ze overdag moesten werken en de kosten te hoog waren.

In 1938 was er sprake van het opzetten van een ulo, uitgebreid lager onderwijs. Het duurde tot direct na de bevrijding van Zuid-Nederland in 1944 dat de ulo van start ging. Zonder materialen, boeken, banken of borden ging de school open. In januari 1947 opent ook de Gemeentelijke Lagere Landbouwschool zijn deuren. In september van dat jaar volgt ten slotte de Gemeentelijke Ambachtsschool onder leiding van de nieuwe directeur, Wim Visser, mijn opa.

Bij koninklijk besluit van 12 mei 1947 had minister van Onderwijs Jos Gielen toestemming verleend voor het oprichten van een ambachtsschool onder de Nijverheidsonderwijswet met een tweejarige cursus in drie afdelingen, houtbewerking, smeden-bankwerken en textielonderwijs.